

# AUTENTIŠKOS DETALĖS IR ANALOGAI VALDOVŲ RŪMŲ INTERJERUOSE

Dr. NAPALEONAS KITKAUSKAS

Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“  
B. Radvilaitės 7/2, LT-01100 Vilnius

*Kazys Napaleonas Kitkauskas (g. 1931 m.) baigė Kauno politechnikos instituto Statybos fakultetą. Nuo 1960 m. dirba paminklotvarkos srityje projektuotoju-tyreju. 1980 m. apgynė daktaro disertaciją tema „Vilniaus žemutinės pilies pastatų kompleksas (tyrimai ir apsaugos klausimai)“. Nuo 2006 m. LKMA narys akademikas. Vilniaus arkikatedros ir Žemutinės pilies kunigaikščių rūmų tyrėjas, nuo 2006 m. Valdovų rūmų atkūrimo projekto mokslinis vadovas. Nuolat skelbia savo tyrimų medžiagą mokslinėje ir publicistinėje spaudoje. Už knygą „Vilniaus pilys“ 1990 m. autorui paskirta Lietuvos kultūros ir meno nacionalinė premija.*

*Pastaraisiais metais dr. Napaleonas Kitkauskas dalyvavo keturiose mokslinėse tiriamosiose ekspedicijose po Vidurio Europos šalis, kur turėjo progos susipažinti su tų šalių rezidencijų istorinių interjerų įrengimu. Straipsnyje jis aptaria šių ekspedicijų metu sukauptą palyginamąjį medžiagą: vėlyvosios gotikos skliautų pobūdį, nerviūrines plytas, renesanso ir ankstyvojo baroko kesonines ir sijines perdangas, grindų īrangos detales, angokraščių profilines plytas, taip pat šių radinių panaudojimo galimybes atkuriamuojuose rūmų interjeroose.*



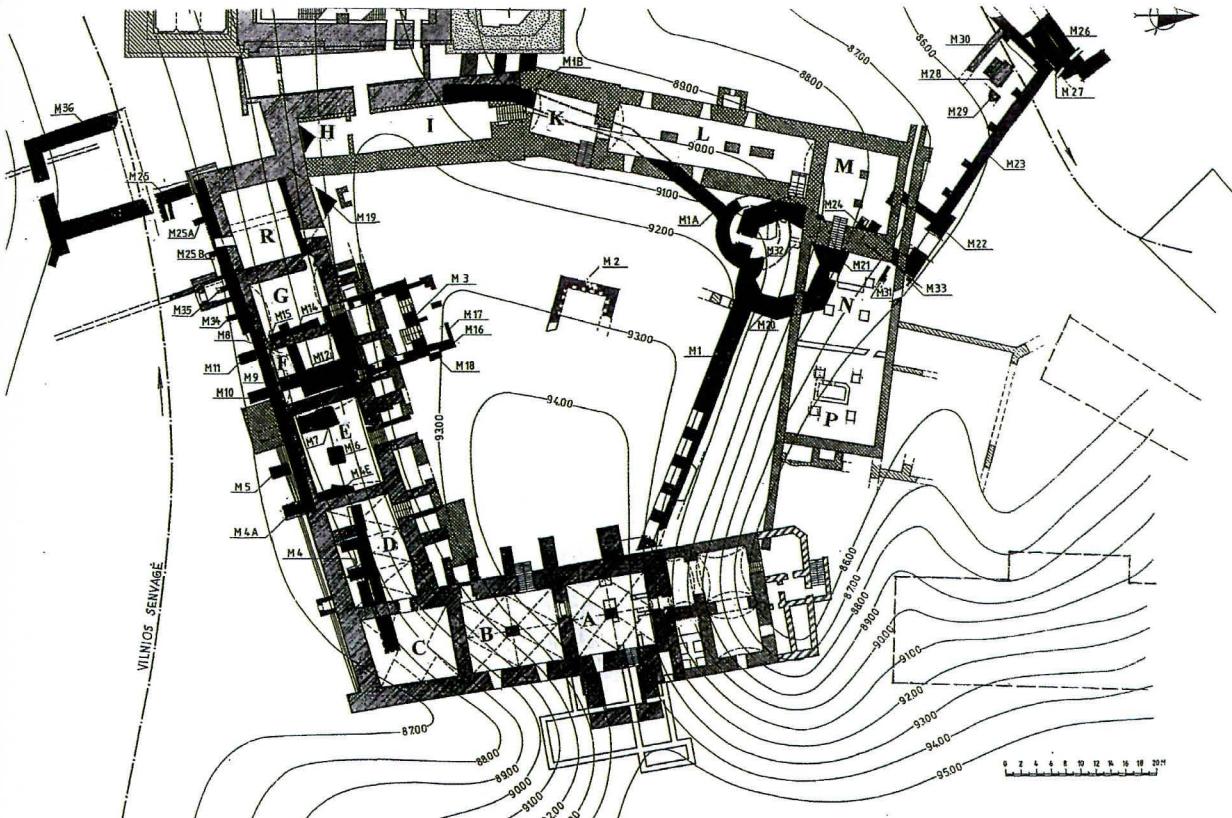
1. Valdovų rūmų pietų fasadas 2006 m. pabaigoje (aut. nuotrauka).

Iki atstatytų Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmų atidarymo dienos liko nepilni treji metai. Rūmų fasadų vaizdą jau galima matyti realiai. Šiuo metu projektuojamai rūmų interjerai; kai kurie jų įrengimo klausimai dar svarstomi. Baigiamas tinkuoti pietų korpuso pietinis fasadas (1 pav.). Baigiami suformuoti rūmų pietų vakarų ir rytų korpusų kiemo fasadai.

Atkurtų Valdovų rūmų interjerai turės atspindėti vėlyvąją gotiką, renesansą ir ankstyvąjį baroką, t. y. laikotarpį nuo rūmų statybos pradžios XV a. pab. iki jų rezidencinės funkcijos sunykimo po karo su Maskva XVII a. viduryje. Pagrindiniai istorinių interjerų architektūros elementai: lubos, sienų ir angokraščių apdaila, grindys, krosnys, židiniai. Tiriant Valdovų rūmų teritoriją, per pastaruosius aštuoniolika metų sukaupta didelis kiekis

radinių, tinkamų panaudoti atkuriamaus rūmų interjerams, todėl stengiamasi kuo daugiau remtis šiais radiniais.

Vilniaus žemutinės pilies Valdovų rūmai – tai Lietuvos Sajūdžio inicijuotas objektas. Lietuvos visuomenės valia 1987 m. buvo pradėti prieš 190 metų sugriautų Žemutinės pilies rezidencinių rūmų liekanų tyrimai. Žmonės jau tuomet norėjo matyti atstatytus rūmus, pradėjo rinkti pinigus. JAV lietuvių bendruomenės lėšomis išspaudojinta Adolfo Šapokos redaguotos „Lietuvos istorijos“ šimtas tūkstančių egzempliorių; už šią knygą gautos lėšos buvo numatytos rūmams atstatyti. Žmonės mielai rinkdavosi į talkas padėti tyreljams. Buvo raginama rūmų atstatymą pradėti jau tuo metu, tačiau tada dar neturėjome tyrimų medžiagos, moksliniams rūmų atkūrimo argumentavimui nebuvo duomenų. Taigi rūmų atstatymo darbai pradėti po keliolikos metų.



2. Valdovų rūmų pamatų ir rūsių zonas istorinė stilistinė kartograma su pirmonio reljefo izohipsėmis. Didžiosiomis raidėmis salyginai pažymėti rūsiai bei dalis I a. patalpų.

Šiandien galima pasakyti, kad Valdovų rūmų išorės fasadai atstatomi tokie, kokie buvo iki rūmų išgriovimo. Paklaida nedidelė: aukščio paklaida – maždaug 20 – 30 cm. Taigi atstatoma tai, kas šioje vietoje egzistavo XV – XVII a. Taip pat neabejotina, kad tuo metu, kai architektas Laurynas Stuoka Gucevičius XVIII a. pabaigoje baigė greta esančios Katedros rekonstrukciją, Valdovų rūmai dar tebestovėjo, apie rūmų griovimą nebuvo kalbama.

Pradėjus Valdovų rūmų liekanų tyrimo darbus, buvo stengiamasi jų rezultatus publikuoti. Jau išspausdinti penki tyrimų medžiagos tomai<sup>1</sup>. Ypač skubėta spausdinti pirmuosius du tomos (1989 ir 1991 m.), nes dar tyrojo reali grėsmė sužlugdyti atskuriančią Lietuvos valstybę, taip pat sustabdyti pradėtus rūmų liekanų tyrimus.

Tyrėjai rengė kasmetines architektūrinių ir archeologinių tyrimų ataskaitas, jos gulė į Pilių tyrimų centro „Lietuvos pilys“ archyvo lentynas. Sukaupus didesnį kiekį radinių, architektūrinių detalių, pradėtos jų studijos, menotyrinė analizė. Šį darbą ypač reikėjo spartinti, nes artėjo Valdovų rūmų atstatymo konkrečių darbų pradžia. Paskelbta keletas publikacijų, pagrindžiančių rūmų atkūrimo galimybę, tikslingumą<sup>2</sup>. Kadangi statant pastatą pirmausia mūrijamos sienos, nedelsiant reikėjo išmatuoti ir suklaifiuoti griuvenose rastas Valdovų rūmų fasadų apdailos detales. Apie šias fasadų detales taip pat rašyta mokslinėje spaudoje<sup>3</sup>.

Šiuo metu jau projektuojami Valdovų rūmų interjerai, pradėti interjerų atkūrimo darbai. Šiame straipsnyje pateikiama tyrimų metu rastų interjerams priklausiusių detalių (nerviūrinės plytų, angokraščius aprėminusiu

profilinių plytų, grindų plytelii) apžvalga, jų klasifikacija. Taip pat straipsnyje kalbama apie rūmų salių perdangas, galimus jų išsegimo variantus.

Valdovų rūmus sudaro keturi korpusai – rytų, pietų, vakarų ir šiaurės. Jie išdėstyti apie vidinių trapezijos formos kiemą (2 pav.). Anksčiausiai statyta buvo rytų korpuso pietinė dalis ir pietų korpusas (skaitant nuo rūmų pietryčių kampo iki pagrindinio īvažiavimo į rūmų vaidaus kiemą patalpos). Ši rūmų dalis statyta XV a. pab. – XVI a. pr., valdant šalį Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandriui (1492 – 1506). Kad ji turėjo velyvajai gotikai būdingą bruožą, rodo rūsių skliautų savybės, buvę netinkuoti fasadai, masyvūs išorės kontraforsai, rastos interjero detalės.

Kitos rūmų dalys: vakarų ir šiaurės korpusai, rytų korpuso šiaurinė dalis, prie pietų korpuso arkinės galerijos ir laiptinės bokštai pietų bei rytų korpusų sandūroje – statyti XVI a. I p. – XVI vid. Šiuo laikotarpiu buvo iš dalies pakeista gotikinės rūmų dalies architektūra į renesansinę. Taigi Vilniaus žemutinės pilies rūmai savo renesansinį vaizdą igavo ne iš karto. Be abejo, to meto kūrėjams formuojant renesansinę rūmų architektūrą reikėjo atsižvelgti į ankstesnę gotikinės rūmų dalies architektūrą. Neatmestina galimybė, kad gotikinė rūmų dalis yra buvusi triaukštė. Apie tai leistų spręsti šios dalies iki 3 m storio rūsių, taip pat ir pirmojo aukšto sienų fragmentai. Lenkų specialistai šiuo metu prieina išvadą, kad ir Krokuvos Vavelio pilies rūmai dar iki renesansinės rekonstrukcijos buvę trijų aukštų<sup>4</sup>. Su romaninių ar gotikinių struktūrų įjungimu į naujai kuriamus rūmus taip

pat yra susidūrė Budos pilies<sup>5</sup>, Prahos pilies<sup>6</sup>, Bratislavos pilies<sup>7</sup>, netgi Varšuvos pilies rūmų<sup>8</sup> ir kt. architektai.

1610 m. Vilniaus pilis ir pilies rūmai sudegė. 1611 m. rugpjūčio 6 d. karalius Zigmantas Vaza iš Smolensko rašė, kad „nors mūsų rūmuose sveikos išliko žemutinės patalpos, tačiau [jos] neuždengtos, dėl lietaus ir blogų orų [viešinti Švedijos karalaitę] jose negali gyventi“<sup>9</sup>. Bet jau 1623 m. F. Olmo leidinyje rašoma: „karalių rūmai nors neseniai sudegė, tačiau buvo atstatyti dar gražesne forma“<sup>10</sup>.

Remiantis pastaraisiais metais aptiktais naujais istoriniais šaltiniais, iš tiesų galima teigti, kad „Zigmanto Vazos rekonstruotuose rūmuose, ypač jų vakarinėje dalyje, pasikeitė apartamentų išdėstymas ir jų vidaus įranga“<sup>11</sup>. Interjerų puošybai tada pradėtas naudoti marmuras, nes jo detalių nuolaužų randama griuvenose.

Pastaruoju metu kartais teigiami, kad mūsų Valdovų rūmams artimiausia išlikusi analogija yra Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčia. Netgi pabrėžiama, kad ją būtų galima vadinti Valdovų rūmų dalimi.

Viename iš seminarų lenkų menotyrininkas Piotras Jamskis teigė, kad „po Valdovų rūmų užbaigimo Šv. Kazimiero koplyčios statyba – visai naujas etapas. Tai jau romietiškas barokas. Karaliaus dvare bei jo aplinkoje dirbusių menininkų démesys XVII a. 3-iajame dešimtmetyje krypo į Romos meną, popiežiškajį meną“.

Naujosios Šv. Kazimiero koplyčios architektūros kūrėjai Konstantinas Tencalla ir Jokūbas Tencalla iš Vilnių atvyko 1623 m. gruodžio 25 d.<sup>12</sup> Kaip minėta, iki 1623 m. bent pagrindinė Valdovų rūmų remonto, jų atnaujinimo darbų dalis jau buvo baigtos.

Reikia neužmiršti, kad po 1610 m. gaisro Žemutinės pilies remonto dar rūpinosi olandų kilmės Vilniaus pilininkas ir pilies statybų prižiūrėtojas Petras Nonhartas. Prie pilies rūmų atstatymo bei priežiūros taip pat ilgą laiką dirbo kilęs iš Dancigo karališkasis dailidė, architektas Vilhelmas Pohlis, kurį už tai karalius Vladislavas Vaza 1633 m. apdovanojo<sup>13</sup>.

Ateityje, be abejo, reikės kruopščių menotyrinių studijų, lyginant Šv. Kazimiero koplyčios interjero ankstyvojo baroko apdailos detales su Valdovų rūmų griuvenose rastomis rūmų interjero detalemis.

Siekiant rekonstruoti atkuriamu Valdovų rūmų interjerų architektūros pobūdį, ypač svarbu nustatyti buvusių rūmų patalpų paskirtį. Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad mūsų atkuriamuose rūmuose buvo ne tiek daug patalpų. Rūmų retrospekciniuose planuose pirmajame aukšte suskaičiuota buvus 20 patalpų, antrajame aukšte – 22 ir trečiąjame – 16. Iš viso per tris aukštus būtų apie 58–60 patalpų<sup>14</sup>. Palyginkime: Krokuvos Vavelio pilies trijuose aukštose, remiantis publikuotais aukštų planais<sup>15</sup>, galima suskaičiuoti iki 90 patalpų. Čia išskaitytos ir mažesnės patalpės, atskirtos viena nuo kitos plonesnėmis pertvaromis; tos mažesnės patalpės, matyt, susiformavo ekspluatuojant rūmus. Mūsų Vilniaus pilje tokios mažesnės patalpės, jeigu jų anksčiau ir būta, dėl duomenų stokos brėžiniuose nenumatytos. Varšuvos pilies rūmai buvo dvigubai didesnio tūrio lyginant su Vilniaus pilimi, todėl ir patalpų juose,

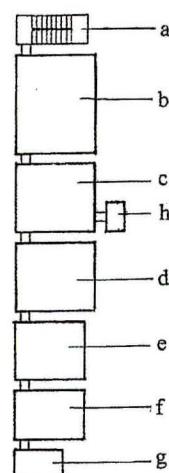
išnagrinėjus publikuotus aukštų planus<sup>16</sup>, pavyko suskaičiuoti apie 190–195.

Tikslių rašytinių duomenų, kur Vilniaus pilies Valdovų rūmuose buvo didžiojo kunigaikščio (karaliaus) ir didžiosios kunigaikštienės (karalienės) apartamentai, neturime. Tenka labiau remtis teorinėmis prialaidomis bei analogijomis su kitose šalyse išlikusiomis rezidencijomis. Krokuvos Vavelio pilies karalių (Jogailos su Jadvyga, Žygimanto Senojo ir vėliau Zigmanto Vazos) gyvenamieji kambariai buvo rytiname, atokiausiai nuo Katedros esančiame korpuose. Tačiau atėjus į sostą naujam karaliui, Vavelio pilje dalis patalpų keisdavo paskirti. Vilniaus pilje didžiosios kunigaikštienės Elenos, o vėliau karalienės Bonos apartamentus lokalizuojame rūmų rytų korpuose (irgi buvusiame atokiausiai nuo Katedros). Didžiojo kunigaikščio (ar karaliaus) apartamentai, matyt, buvo pietų korpuso vakariname gale ar net vakarų korpuose. Istorikė R. Vitkauskienė, remdamasi 1627 m. Zigmanto Vazos laišku Vilniaus vaivadai Leonui Sapiegai, teigia, kad valdovo kambariai buvo įrengti virš pagrindinių įvažiavimo į rūmų vidinį kiemą vartų<sup>17</sup>. Ši faktą patvirtina kitas LDK žemės iždininko Stepono Paco kvite, išduotame Petru Nonhartui, duomuo, kad „stikliui už langų ištklinimą Jo malonybės karaliaus kambariuose virš pilies vartų“ mokėti pinigai<sup>18</sup>. Žymus Lenkijos senojo ceremoniało specialistas, Liublino katalikiškojo universiteto profesorius habil. dr. Jerzis Lileyko mano, kad mūsų Valdovų rūmuose sosto salė turėjusi būti virš pilies vartų trečiąjame aukšte; sostas stovėjęs prie šiaurinės sienos, tuo būdu XVII a. valdovui iš dešinės buvusi Šv. Kazimiero koplyčia, o priešais, pro pietinės sienos langą, matėsi miestas, Pilies gatvė. I rytus nuo sosto salės turėjė būti bent du ar trys prieškambariai, arba antikameros, – jas Vilniaus pilies rūmų atveju galima pavadinti kunigaikščių ir bajorų salėmis. I rytus nuo antikamerų buvo dar viena salė, į kurią patekdavo svečiai iš rūmų kiemo kampe buvusios laiptinės. Rūmų trečiojo aukšto

pietryčių kampinėje patalpoje turėjo būti iškūrusi kordegardija; nuo kordegardijos į šiaurę jau rytų korpuose buvę didžiosios kunigaikštienės (karalienės) apartamentai. Didžiojo kunigaikščio (karaliaus) privatus (miegamasis) kambarys turėjės būti vakarų korpuso pietinės dalies trečiąjame aukšte. Be abejo, toks trečiojo aukšto patalpų išdėstymas buvės Vazų dinastijos valdymo metais.

Kitokia situacija galėjo būti XVI a. 5-ajame dešimtmetyje, kai greta tévo

3. Apartamentų išdėstymo Romos rezidencijoje XVII a. schema:  
a – laiptinė, b – sargybos salė, c – pirmoji antikamera, d – antroji antikamera, e – audiencijų salė, f – kamera (poilsio kambarys), g – retrokamera, h – koplyčia.





4. Valdovų rūmų rytų korpuso baigiamų atkurti skliautų vaizdas.

Žygimanto Senojo Vilniuje rezidavo jau LDK didžiuoju kunigaikščiu tituluojamas jo sūnus Žygimantas Augustas. Galimas daiktas, kad Vilniaus pilies rūmuose jam turėjo būti skirti apartamentai. Juo labiau kad Žemutinėje pilyje 1544–1548 m. Žygimantas Augustas rengė, statė naujus statinius, tad dalis jų galėjo būti skirta jo rezidencijai.

Rūmų vidinio kiemo pietryčių kampe apie XVI a. viduri buvo pastatyta laiptinė; per ją rūmų svečiai patekdavo į didžiojo kunigaikščio ir didžiosios kunigaikštienės (karaliaus ir karalienės) audiencijų sales. Prieš jas, kaip minėta, buvo laukiamieji (prieškambariai).

XVI a. istoriniuose šaltiniuose yra paminėta rūmų koplyčia (tuo metu Šv. Kazimiero koplyčia dar nebuvo pastatyta). Popiežiaus nuncijus B. Bangiovanis, kurį 1560 m. pats valdovas Žygimantas Augustas buvo pakvietęs į Vilniaus pilį apžiūrėti kambarių ir lobyno, savo atsiminimuose pažymėjo, kad „vienoje bokšto pavidalo patalpoje buvo įrengta asmeninė Žygimanto Augusto koplyčia“<sup>19</sup>. Be to, pagal XVIII a. pabaigoje Vilniuje dirbusio architektūros profesoriaus Martyno Knakfuso paliktą aprašymą tuo metu rūmuose „labiausiai buvo apgriuvę šiaurės korpuso pastatai ir rytų korpuso bokštas su karalienės Bonos koplyčia“<sup>20</sup>. Šiuo metu spėjama, kad karalienės Bonos koplyčia galėjusi būti rytų korpuso šiaurinėje renesansinėje dalyje, nors bendrame rūmų siluete šioje vietoje bokšto žymių nematyti. Netgi galima manyti, kad koplyčia galėjusi būti įrengta rūmų kiemo pietryčių kampe buvusio bokšto (laiptinės) viršutinėje dalyje. Šiuo atveju ji būtų buvusi arčiau Žygimanto Augusto apartamentų,

todėl iš ją lengvai galėjo būti įvestas 1560 m. popiežiaus nuncijus.

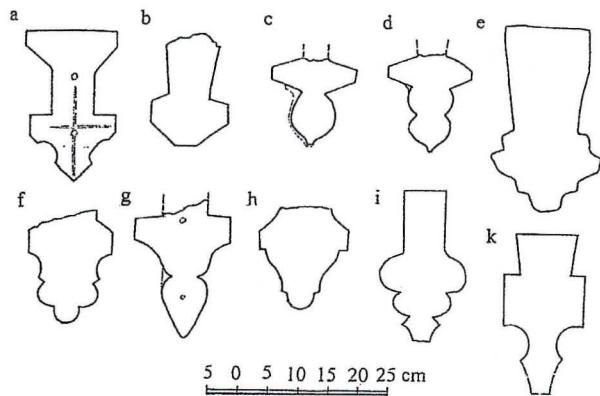
Žemutinės pilies rūmų koplyčia XVII a. pirmojoje pusėje tapo naujoji Katedros Šv. Kazimiero koplyčia. Ją ir Valdovų rūmų antrajį aukštą siejo tiesioginė jungtis – galerija. Tačiau nors Šv. Kazimiero koplyčia turėjo tiesioginę jungtį su valdovo apartamentais ir pati Katedra buvo vadinama pilies (rūmų) bažnyčia, bet dar viena nedidelė koplyčia galėjo būti privačiuose valdovo apartamentuose. Panašiai buvo ir Vavelio pilies rūmuose: nors karalius turėjo emporą Vavelio katedroje, bet taip pat turėjo ir nedidelę koplyčią rytų korpuose, antrajame aukšte, greta savo miegamajo.

Pagal XVII a. Romos popiežių ar kardinolų rezidencijų tipinę apartamentų išdėstymo schemą<sup>21</sup> svečių vizitas prasidėdavo nuo laiptinės. Užlipęs laiptais svečias patekdavo į sargybos salę (*sala dei palafrenieri*), už jos būdavo keletas antikamerų. Su viena antikamera būdavo sujungta koplyčia. Už antikamerų – audiencijų kambarys, už jo dažniausiai būdavo neprieinami langytojams miegamasis ir kiti privatūs aptarnavimo kambariai (3 pav.).

Per pastaruosius devyniolika metų tiriant Valdovų rūmų liekanas ir jų teritoriją sukaupta daug rūmų interjerams priklausiusių detalių. Be to, buvo surengtos penkios mokslinės tiriamosios ekspedicijos į Vidurio Europos šalis ir Italiją. Jų metu domėtasi tų šalių istorinių rezidencijų interjerų įranga, ieškota mūsų Vilniaus pilyje rastų interjerų detalių panaudojimo analogų. Atkuriant Vilniaus žemutinės pilies rūmų interjerų architektūrą,

stengiamasi remtis autentiškais radiniais ir šių ekspedicijų metu įgyta patirtimi. Tai aktualu todėl, kad Valdovų rūmų interjerams ikonografinės medžiagos neturime.

Istorinių rezidencijų interjerų architektūros pagrindiniai elementai: lubos, grindys, angokraščių ir sienų apdaila, krosnys, židiniai. Teigiamo, kad rezidencinių rūmų salėse luboms buvo skirtamas itin didelis vaidmuo, jos buvo vienas svarbiausiai ir savo plastine išraiška netgi turėjo dominuoti kitų interjero elementų atžvilgiu<sup>22</sup>. Šis dėsnis turėjo galioti ir Valdovų rūmuose. Mūsų atkuriamuose rūmuose lubos buvo kelių tipų: skliautinės, medinės sijinės, medinės kesoninės.



5. Rūmų teritorijoje surastų nerviūrinių plynų profilių.

*Skliautai.* Valdovų rūmų rytų, pietų ir vakarų korpusuose buvo 15 rūsių. Jie visi buvo perdengti skliautais. Rūmų renesansinės dalies skliautai buvo cilindriniai. Rūmų gotikinės dalies rytų korpuso du rūsių buvo perdengti keturių travėjų kryžminiais skliautais su stulpu patalpos centre. Dar du rūsių – kampinis „C“ ir 1 vakarus nuo jo esantis „D“ – taip pat su gotikos žymėmis: šiu rūsių sienų vidiniuose paviršiuose išlikusios jų atraminių pėdų smailiaarkės kreivės.

Rūmų pirmojo aukšto didžioji dalis patalpų taip pat buvo perdengtos skliautais. Skliautų naturėjo rytų korpuso renesansinės dalies pirmojo aukšto patalpos ir galbūt šiaurės korpuso virtuvės patalpa. Taigi rūmų pirmajame aukšte bent 17 patalpų turėjo skliautus. Rūmų rytų korpuso dviejose pirmojo aukšto patalpose (virš rūsių „A“ ir „B“) rasta čia buvusių kryžminų skliautų žymių. Jų išlikę rytų korpuso vietoje XIX a. pradžioje statyto pirklio Abraomo Šliosbergo namo pirmojo aukšto sienose (ten, kur buvo rūmų rytų korpuso gotikinė dalis).

Vilniaus žemutinės pilies rūmams vienalaikių Krokuvos Vavelio rūmų pirmojo aukšto patalpos taip pat skliautuotos.

Galima klausti, ar buvo skliautai rūmų antrojo aukšto patalpose. Tyrimų metu rastos į kampinį rūsių „C“ sukritusių viršuje buvusių pirmojo ir antrojo aukštų skliautų griuvenos<sup>23</sup>. Kaimyninių šalių rezidencijos ten, kur rūsiuose būna skliautai su vidiniais stulpais, ne tik pirmojo, bet ir antrojo aukšto patalpos dažnai turi skliautus. Be to, tose antžeminėse patalpose taip pat būna skliautus paremiančios vidinės atramos.

Kryžminiai skliautai šiuo metu jau baigiami įrengti rytų korpuso pirmojo aukšto vienoje salėje (4 pav.) ir vienoje antrojo aukšto salėje. Kiekvienoje iš jų keturių travėjų skliautus paremia salės viduryje stovintis stulpas. Dviejose kampinėse pirmojo ir antrojo aukšto salėse jau įrengti cilindriniai su smailiaarkėmis liunetėmis skliautai (4 pav.). Pietų korpuso vakarinėje dalyje dvi įvažiavimo į kiemą vartų patalpos perdengtos kryžminiais suburintais skliautais. Iš kiemo pusės pietų korpuso arkinėse galerijose taip pat bus kryžminiai skliautai.

Reikia pažymėti, kad skliautai atkuriami ne iš plytų, bet formuojami ant metalinio tinklo iš tinko. Tinklas plieniniais strypais pakabinamas prie tarpauskštinių gelžbetoninių perdangų. Tokių pavyzdžių teko matyti ir kitose šalyse.

Gotokinėje rūmų dalyje kryžminių ir cilindrinių skliautų briaunos bus papuoštos nerviūromis, jos taip pat formuojamos iš skiedinio traukos būdu. Tyrimų metu sukaupta daug duomenų, padedančių parinkti nerviūrų profilius. Griuvenose iki šiol rasta 10 skirtingų profilių nerviūrinėmis plytų. Yra profilių, kurie Valdovų rūmų statybose galėjo būti naudoti jau XIV a. Tai strėlės pavidalo profilis (5-a pav.). Šio tipo nerviūrų įmūrijamoji dalis ilga, išplatinta, matyt, tuo būdu norėta nerviūrines plytas geriau įtvirtinti skliaute. Visų šio tipo nerviūrinėmis plytų viename šone įrežtas kryžiaus formas ženklas, ties kryžmų sandūra per visą plutos storiją padaryta iki 8 mm skersmens angelė. Tokių strėlės pavidalo nerviūrinės plytų ar jų nuolaužų Valdovų rūmų teritorijoje rasta keliaisdešimt, jos daugiausia paplitusios ankstyvųjų pastatų, mūrytų su baltiškaja plytų perriša, griuvenose. Reikia pasakyti, kad panašus strėlės pavidalo nerviūrinis profilis 1987 m. rastas Krėvos pilies bokšto griuvenose, tačiau Krėvos pilies nerviūros profiliavimas šiek tiek paprastesnis lyginant su Vilniaus pilies.

5 paveiksle b indeksu pažymėtas nerviūrinis profilis turėtų taip pat būti vienas ankstyvesnių. I ji panašus profilis rastas Lydos pilies kultūrimiuose sluoksniuose<sup>24</sup>; taip pat Medininkų pilies donžono pirmajame aukšte, 1993 m. valant jo griuvenas.

Valdovų rūmų griuvenose dar vieno dažniau pasitaikančio nerviūrinės plytų tipo profilis sudarytas iš dviejų dalių: apatinė dalis yra kriausės pavidalo su 0,7–0,9 cm pločio išsikišusia juoste su apačioje, o viršutinė platesnė (iki 13–15 cm pločio) su susiaurintomis briaunomis profilio išorėje (5-c pav.). Šio tipo įmūrijamoji dalis tiesi, nepaplatinta. Analogiško profilio nerviūrų aptikta Vilniaus aukštinės pilies gotikiniuose rūmuose<sup>25</sup>, Gardino Senosios (Vytauto) pilies griuvenose<sup>26</sup>, gyvenamajame name Vilniuje, Pilies gatvėje<sup>27</sup>. Labai panašių nerviūrinės plytų profilių rasta Vilniaus katedros griuvenose<sup>28</sup> bei Trakų salos pilies centriniuose rūmuose<sup>29</sup>. Tik Vilniaus katedros ir Trakų salos pilies rūmų šio tipo nerviūrinės plytų apatinio kriausės pavidalo profilio šonuose yra po užkarplė. Šio tipo nerviūros Vilniaus, Gardino ir Trakų salos pilyse naudotos XIV a. pab. – XV a. pradžioje.

Čia aprašytajam profiliui artimas yra nerviūrinės plytos profilis, kuriamė tarp apatinės kriausės formos



6. Puošnios kesoninės lubos Krokuvos Vavelio pilies rūmų Senatorių salėje. Kesonų dugne rozetės. (iš kn. J.K Ostrowski, J. Podlecki. Wawel. Schloss und Kathedrale. – Krakau, 2004).

dalias ir viršutinės platesnės įterpta artima apatiniam kriausės profiliui vidurinė dalis. Tokių nerviūrų rasta ne tik Vilniaus pilies Valdovų rūmų griuvenose (5-d pav.), bet ir Trakų salos pilyje<sup>30</sup>, Vilniaus katedros rūsiuose<sup>31</sup>. Tik Trakų salos pilies ir Vilniaus katedros šio tipo nerviūrų vidurinėje dalyje iš šonų yra po užkarpelę.

Reikia pasakyti, kad nerviūros su kriausės pavidalo profiliais naudotos Ordino statytose Balgos, Brandenburgo, Malborko, Elbingo, Radzynės pilyse<sup>32</sup>, taip pat kai kuriuose Vroclavo XIV – XV a. objektuose<sup>33</sup>.

Kitas nerviūrinių plytų tipas, kai nerviūros matomoji išsikišusi dalis pjūvyje sudaryta iš trijų į apačią siaurėjančių elipsės formos elementų. Viršutinė elipsinė dalis esti iki 13,5–14 cm pločio. Šiame trijų siaurėjančių elementų darinyje apatinės elipsės galai kartais netenka ovalo formos ir tampa briaunuoti (5-i pav.).

Kita nerviūrų rūšis, kai matomoji išsikišusi dalis labiau modifikuota. Jos apačioje trys pusveleniai sudaro trilapi; aukščiau iš abiejų šonų yra po įlanki, kurie pereina į viršutinę apie 14,3 cm pločio briaunuotą dalį (5-f pav.).

Pietų korpuso „E“ rūsyje rastų trijų nerviūrinių plytų profiliavimas nuo aprašytųjų gėrokai skiriasi (5-g pav.). Jų matomoji dalis nuo skliauto apatinio paviršiaus buvo nukarusi žemyn net 21 cm. Apatinė žemyn grakščiai smailėjanti dalis viršuje pereina į dvi šonines išraigas, kurias vainikuoja stačiakampės juostos.

Dar vienos nerviūros apatinę dalį sudaro pusvelenis, virš jo į viršų iš abiejų šonų kyla kulnelius primenantys

profiliai (gal renesanso įtaka?), kurie viršuje užbaigiami stačiakampėmis juostomis (5-h pav.).

5 paveiksle *k* indeksu pažymėtos nerviūros nuolauža rasta į pietus nuo rūmų pietų korpuso pagrindinio įvažiavimo senojo statinio „M 36“ su baltiška plytų perriša aplinkoje. Profilio trūkstamoji dalis santykiškai atkurta pagal nerviūrų profilius iš Vroclavo miesto nerviūrinių plytų pavyzdžių<sup>34</sup>.

5 paveiksle *e* indeksu pažymėtos nerviūros profiliavimas neryškus, pačios plytos molio masė prastesnės kokybės. Galimas daiktas, kad šios nerviūros profiliuotą dalį jau iš anksto buvo numatyta tinkuoti.

Kitos ankščiau aprašytosios nerviūros iš pradžių buvo netinkuotos, tačiau po kurio laiko buvo glaistomos, dalis profilių netekdavo savo pirmykštio raiškumo. Neretai glaistytuose paviršiuose būna išlikę spalvoto dekoro žymių.

Lankantis užsienyje susipažinta su vėlyvosios gotikos nerviūrų įrengimu Vokietijos Landshuto, Neuburgo, Goslaro, Offenbacho (Izenburgo), Heidelbergo ir kitose rezidencijose. Ieškota pavyzdžių, kurie atitiktų Vilniaus pilyje rastas nerviūras. Rasta panašumų. Įdomu, kad Heidelbergo rūmuose kelių patalpų nerviūrų profiliai tapatūs mūsų Šv. Mikalojaus bažnyčios Vilniuje nerviūrų profiliams.

Mūsų Valdovų rūmuose skliautų briaunas nerviūromis papuošti numatyta penkiose rytu korpuso patalpose. Puošybai bus panaudoti *b*, *c*, *f*, *g*, *h* indeksais pažymėti nerviūrų profiliai.



7. Kesoninės lubos Mantuoje (Italija). Puošni iš stambių kesonų padalų perdanga. Kvadratinų kesonų viduje aštuoniakampiai irgi kesonus primenantys apréminimai. Jų dugnas papuoštas tapyba (nuotrauka Vytauto Abramausko).

*Medinės lubos.* Jos yra dvejopos: sijinės ir kesoninės. Jų liekanų rūmų griuvenose negalėjo išlikti, nes jos buvo darytos iš medžio, todėl įrengimo pobūdis studijuotas mokomujių tiriamujų ekspedicijų metu, taip pat skaitant literatūrą.

Kesoninės lubos būna puošniausios, joms įrengti reikia daugiau lėšų, daugiau laiko, kvalifikuotų darbininkų darbo. Tokios lubos užsienio šalyse buvo įrengiamos dažniausiai reprezentacinėse patalpose: audiencijų, sosto, iškilmingų posėdžių, rotušių salėse. Salės su kesoninėmis

Europos šalyse. Iš pradžių kesonų padalos buvo paprastesnės, dažniausiai kvadrato formos. Palaipsniui kesonų padalos tapo ivairesnių formų: šešiakampės, aštuoniakampės, rombinės. Vėlyvajame renesanse ir ankstyvajame baroke imta naudoti padalas su kreivalinijinėmis sienelėmis. Tokių padalų gamybai reikėdavo daugiau darbo ir laiko, rėmų kreivalinijinės sienelės pradėtos daryti iš stiuko ar gipso. Kesonų padalos gali būti stambesnės ir smulkesnės. Stambesnės darydavo lubų plokštumos centre. Kesonų padalos taip pat galėjo būti nevienodo gylio: stambesnės – gilesnės. Kesonų rėmų susikryžiavimo vietas puošdavo rozetėmis, kabaničiomis prizmėmis ir pan. Kesonų sienelės būdavo puošiamos perlų vėriniais, kimatijais, dantukais. Kesonų rėmų dugne dažnai būdavo įmontuojamos rozetės, dugnų puošdavo tapyti paveikslai. Krokuvoje Vavelio pilieje Seimo salėje kesonų rėmų viduje išdėstytos viduramžių Krokuvos miesto žymių žmonių skulptūrinės galvos. Kartais kvadratiniu rėmu apribotos padalos viduje būdavo įmontuojamas kitas rėmas, pvz., aštuoniakampio formos (7 pav.).

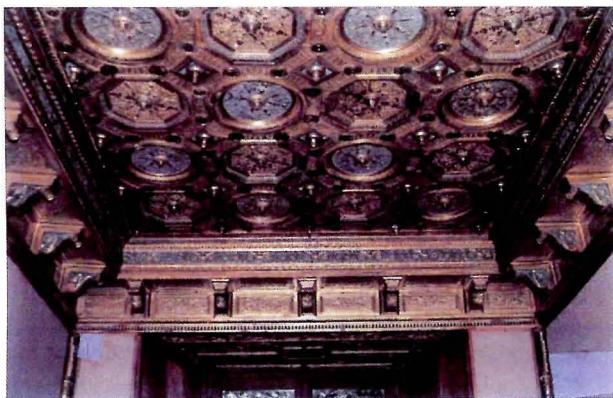
Kesoninių perdangų apačioje esti tapyti frizai, užimantys iki 1/3 viso sienos aukščio.

Lietuvoje (ir Lenkijoje) renesanso salėse kesoninės perdangos dar neturėjo plafonų su plokštumose tapytais siužetais. Plafonai įdiegiami jau baroke, pvz., Podhorcų rūmuose (Ukraina), kuriuose Riterių, Auksinė, Veidrodžių ir Karmazinų salės kesoninėse lubose turi plafonus.

Lenkų specialistai mums projektuojant ankstyvojo baroko salių lubas pataria paieškoti pavyzdžių Kielcų vyskupų rezidencijoje, kur yra išlikę originalių XVII a. I p. perdangų. Beje, Krokuvos Vavelyje nebuvo išlikę renesanso ar baroko sijinių ir kesoninių lubų. Tai, kas dabar matoma Vavelyje, atkurta remiantis daugiausia Podhorcų rūmų (Ukraina) pavyzdžiais. Šiuo metu lenkų specialistai nėra patenkinti tokiu pasirinkimu. Lietuvos Valdovų rūmų vakarų korpuso trečiojo aukšto keliose patalpose numatoma įrengti ankstyvajam barokui būdingas plafonines lubas su vienu ar keliais laukais plafoninei tapybai.

Pietų korpuso antrojo aukšto didžioji dalis salių turės renesansui būdingus interjerus ir medines sijines lubas. Jos paprastesnės, archaiškesnės. Kadangi rezidencinių pastatų patalpos dažniausiai būdavo nemažo pločio, todėl jų perdengimui reikėjo naudoti ilgas ir didelio skerspjūvio sijas. Jos buvo kas keli metrai, o ant jų dedamos skersinės antraeilės sijos. Virš jų – lentų lubos. Tarpai tarp antraeilinių sijų dažniausiai nedideli – 40 – 60 cm. Didesnių patalpų apatinės išilgines sijas kartais iš apačios paremdavo mediniai (ar net mūriniai, Zalcburgo pilies pavyzdys) stulpai. Tik šiuo atveju stulpai turėdavo atramas žemesniuose aukštose ar rūsiuose.

Medinių sijų briaunos, kartais ir visi matomi ju paviršiai būdavo išpuošti drožtiniais ar tapytiniais ornamentais. Virš didesnių tarpsnių uždėtos lentos taip pat būdavo dekoruotos. Pavyzdžių su medinėmis sijomis teko matyti lankantis Krokuvos Vavelio, Kielcų rezidencijoje, Lvovo senajame pašte, Vokietijos Luneburgo rotušėje, Zalcburgo, Karlsteino (9 pav.) ir



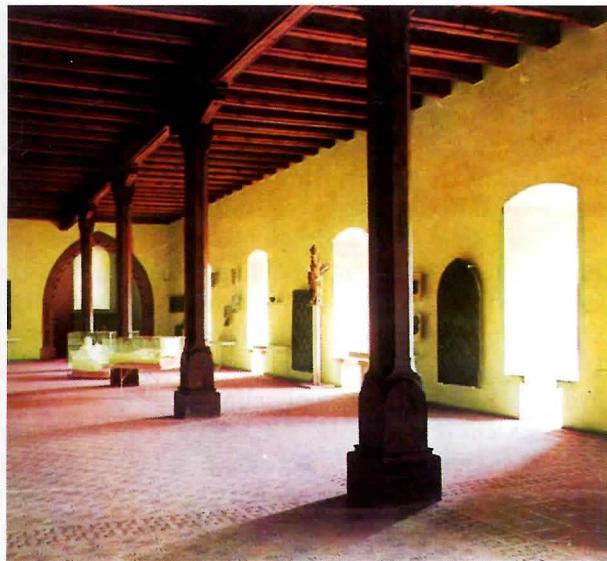
8. Lubos su negiliais aštuoniakampio perimetru kesonais Mantuoje (Italija) (nuotrauka Vytauto Abramausko).

lubomis turėdavo skambius pavadinimus: Auksinė (Augsburgo rotušėje, Bucheburgo pilieje Vokietijoje, Podhorcų rūmuose Ukrainoje), Henriko IV salė (Venecijoje), Karalių menė (Chateaux, Prancūzija; toks pavadinimas rezidencijose tradiciškai duodamas geriausiai menei), Riterių (Podhorcuose), Karmazinų (Podhorcuose). Prancūzijoje Le Plessis – Bourre pilieje puošnios kesoninės lubos įrengtos sargybos kambaryje – kordegardijoje. Krokuvos Vavelyje nemažai trečiojo aukšto (*piano nobile*) salių taip pat turi kesonines lubas (6 pav.).

Kesonai perdangose naudoti dar antikoje. XV a. Italijoje jie vėl prisiminti ir netrukus išplito kitose

Prahos pilyse. Daug dekoruotų sijinių perdangų pavaizduota knygoje apie Luaros slėnio pilis<sup>35</sup>. Luaros slėnio regione, matyt, populiaresnės buvo sijinės lubos. Renesanso laikotarpio puošnių lubų esama ir Italijoje (8 pav.).

Vilniuje, Rūdininkų g. 13, prieš keliolika metų restauruota renesansinė patalpa su medinių sijų perdanga (10 pav.). Antraelės sijos atremtos ant išilginės sijos; antraelių sijų tarpsjai – 67 cm pločio. Siju galai padėti ant lento, nutiestos per visą sienos ilgį. Tarpsjai palei sijų galus užpildyti mūru iki pat sienos paviršiaus. Po sijų galais ant sienos 35 cm aukščio frizinė juosta, papuošta



9. Sijinės lubos Karlšteino pilyje (Čekija). Vasalų (baltoji) salė.  
(iš kn. L. Heubert ir B. Černy. Karlštejn. – Praha, 1973).

augaliniais ir zoomorfiniais motyvais. Tarpsjų viršuje padėtos lubų lento taip pat buvo dekoruotos augaliniais motyvais. Čia vyrauja žalsvi frizo ir lubų dažymo tonai.

Reikia pastebeti, kad puošnesnių medinių sijų perdangas, o ypač kesonines darydavo nebe dailidės, o aukščiausios kvalifikacijos staliai.

*Grindys.* Viduramžiais Europoje svarbesnės paskirties pastatuose grindų dangai buvo naudojamos natūralaus akmens (marmuro, porfyro, šiferio, kalkakmenio, smiltainio) ar keraminės plytelės. Keraminės plytelės tapo ypač populiarios tuose kraštose, kur nebuvvo natūralaus akmens, – teritorijose iš siaurė nuo Alpių bei iš siaurė nuo Juodosios jūros, bizantiškosios kultūros išplitimo zonoje.

Keraminės plytelės labai paplito romaninėje ir gotokinėje architektūroje, tačiau nebuvvo užmirštos ir renesanse bei baroke. Jos grindų ir sienų apdailai plačiai buvo naudojamos ir naujaisiais amžiais, nes nedudėtinga jų gamyba, patogi eksploracijai, geros šiluminės ir sanitarinės savybės.

Keraminės plytelės paviršius dažnai buvo padengiamas spalvota glazūra arba pažairinamas raštais, piešiniais. Ornamentai buvo įbrėžiami ar išspaudžiami dar nedegtame plytelės paviršiuje. Reljefiniai ornamentai ypač populiarūs buvo Vidurio ir Vakarų Europoje, Italijoje,

Ispanijoje (čia glazūruotos plytelės išplito arabų kolonizacijos metu). Bizantinės kultūros išplitimo zonoje (Senojoje Rusijoje) plytelės su reljefiniais ornamentais nenaudota, išskyrus Haličą ir Gardiną<sup>36</sup>. Arčiausiai dabartinių Lietuvos sienų esančioje Gardino pilies teritorijoje glazūruotos keraminės plytelės jau naudotos XII a., tuo metu Gardino Koložos cerkvėje jau buvo plytelės ir su reljefiniu ornamentu<sup>37</sup>.

Keraminės plytelės su geometriniais, augaliniais ar figūriniais ornamentais buvo naudojamos XIII a. pirmojoje pusėje bei viduryje Krokuvos Vavelio katedroje, Sandomežė, Vislicoje, Inovlodze, taip pat Kryžiuočių ordinui priklausiusioje Torunėje, Dancige<sup>38</sup>.

Keraminės plytelės būdavo įvairių formų: kvadratinės, trikampės, rombo, lygiagretainio formos, šešiakampės, aštuoniakampės, apvalios ir pan. Iš glazūra padengtų plytelėlų buvo sudaromi įvairūs ornamentai, primenantys margaspalvę kiliminę dangą. Tokios grindys būdavo labai puošnios, nors vaikščiojamose vietose glazūra po truputį apsitrindavo. Vis dėlto nereikia užmiršti, kad to meto apavo padai būdavo minkštai, todėl glazūruotų plytelėlų grindys pasiteisindavo.

Grindų dangoms ypač dažnai naudotos kvadratinės plytelės. Patalpos sienų atžvilgiu jos buvo klojamos dviem būdais: lygiagrečiai pastato sienoms (statmenas klojimas) ir kai plytelės su siena sudaro 45° kampą (išstrižas klojimas). Klojant plytelėles statmenai patalpose sudaromas darnos ir ramybės išpūdis, o klojant išstrižu būdu, susidaro stiprus dinamiškumo išpūdis. Be abejo, pastaras klojimo būdas leidžia išgauti didesnį efektą, gal todėl jis Renesanse ir baroke labiau paplinta.

Kvadratinės plytelės gali būti paklotos taip, kad siūlės tarp plytelėlų abiem kryptimis išsidėstyti ištisinėmis, nenutrūkstančiomis linijomis arba tarp plytelėlų jos persistumtų viena kryptimi. Abiem atvejams yra pavyzdžių Senovės Romoje, viduramžiuose, baroke ir mūsų laikais.

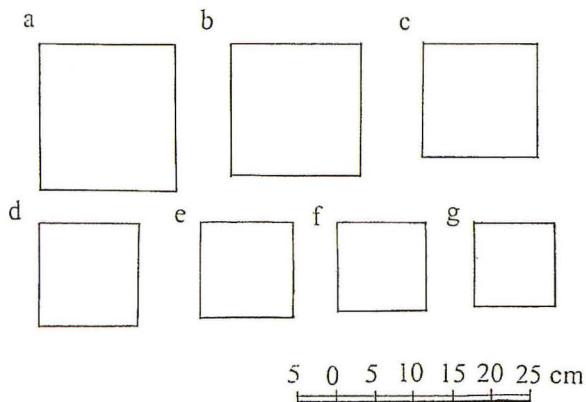
Grindų ir plytelėlų piešinių neretai buvo derinamas su lubų piešiniu. Pavyzdžiui, Italijoje Laurencianos biblioteką 1524 m. pradėjo projektuoti Mykolas Angelas, bet pats pastatas pagal savo paskirtį pradėtas naudoti 1571 m. Šios bibliotekos skaityklos medinių sijų lubos papuoštos



10. Sijinės perdangos fragmentas Vilniuje, Rūdininkų g. 13 (nuotrauka aut.).

Mykolo Angelo meistriškai padarytais drožiniai. Popiežius Leonas X pageidavo, kad skaityklos grindys atitiktų Michelangelo suprojektuotas lubas. Iš tiesų puikios kokybės grindis iš dviejų spalvų inkrustuotų terakotinių plytelių čia sukūrė skulptoriai ir keramikai Santis Buglionis ir Lorenzo Bartalomeo Marignolis pagal Tribolos projektą<sup>39</sup>.

Keraminiai, ypač glazūruotų, plytelių grindis dažniau tekdavo keisti, remontuoti. XVII a. paplinta grindys iš marmurinių plokščių; jos buvo dažniausiai komponuojamos dviejų skirtingų spalvų. Tokios grindys



11. Keraminės glazūruotos kvadratinės grindų plytelės.

ne tokios puošnios, lyginant su grindimis iš glazūruotų įvairiaspalvių plytelių. Tačiau bendros kompozicijos požiūriu toks rūmų salių interjerų grindų kuklumas derinosis su tuo metu plintančiomis baroko stilistinėmis nuostatomis, kai interjerų sienas ir lubas buvo stengiamasi kiek įmanoma turtingiau išpuošti. Nuo XVII a. pradžios grindų dangoms imta naudoti ir smiltainio bei kalkakmenio plokštės<sup>40</sup>. Medinės grindys labiausiai ēmė plisti taip pat baroke; jos buvo daromos iš lentų ir iš parketo.

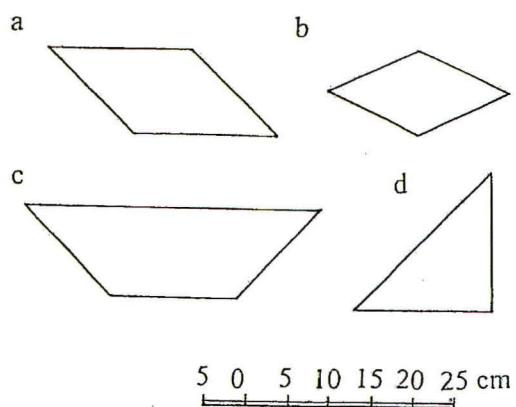
Lietuvoje grindų dangos pora nesuardytų fragmentų iš kvadratinį glazūruotų plytelių pirmą kartą buvo rasta praėjusio amžiaus aštuntajame – devintajame dešimtmetyje Vilniaus katedros požemiuose. Taip pat ten rasta keli šimtai pavienių sveikų ar išlikusių nuolaužų pavidalu glazūruotų plytelių<sup>41</sup>. Plytelės nesuardytuose ploteliuose buvo klotos statmenai.

Vilniaus katedros požemiuose tuo pat metu rasta keliolika glazūruotų plytelių nuolaužų ir keletas sveikų su reljefiniu ornamentu<sup>42</sup>.

Pastaruoju metu, tiriant Valdovų rūmų pamatų ir rūsių liekanas, irgi rasta grindų iš neglazūruotų keraminių plytelių keletas nesuardytų ruožų. Jie išlikę iš rūmų egzistavimo laikų po buvusiomis A. Šliosbergo namo pirmojo aukšto grindimis. Reikia pasakyti, kad beveik visuose išlikusiouse nesuardytuose ruožuose plytelės klotos statmenai. Rūmų rytu korpuso gotikinėje dalyje (virš rūsio „A“) grindų plytelių dydžiai yra 28 – 31 × 20 – 21,5 cm. Renesansinėje rytu korpuso dalyje (didžiojoje dviejų tarpsnių patalpoje) grindų plytelių dydžiai – 22,5 –

23,2 × 22,6 – 22,7 cm. Galimas daiktas, kad šie išlikę neglazūruotų keraminių grindų ruožai nėra pirminiai (ypač zonoje virš „A“ rūsio). Šios grindys galėjo būti paklotos XVI a. antrojoje pusėje ar XVII a. pirmojoje pusėje, t. y. iki Maskvos kardinės invazijos į Vilnių XVII a. viduryje. Taip pat nustatyta, kad ties pietų ir rytų korpusų sandūra buyusios kampinių pirmo ir antro aukšto patalpų grindys iki karo su Maskva irgi yra buvusios iš keturkampių neglazūruotų plytelių. Kampiniame rūsyje (jis žymimas indeksu „C“) rasta net kelių sukritusių skliautų griuvenų<sup>43</sup>. Spėjama, kad XVII a. viduryje kovų metu su Vilniaus pilyje įsitvirtinusia maskvėnų īgula „C“ rūsyje buvo ne tik didelis gaisras, bet įvyko sprogimas. I rūsių sukrito skliautai net iš viršutinių aukštų. Griuvenų apačioje buvo sukritusios „C“ rūsio skliauto liekanos. Tarp jų įsiterpė nemažai pirmojo aukšto grindų keraminių neglazūruotų plytelių. Aukščiau slūgsojo pirmojo aukšto kampinė patalpą dengusio skliauto plytos. Virš pirmo aukšto skliauto griuvenų taip pat rasta sukritusių keraminių antro aukšto grindų plytelių. Grindys klotos ant supilto smėlio, o kai kur ant kelių centimetru storio kalkių skiedinio sluoksnelio. Naudotos kvadratinės arba artimos kvadrato formai keraminės plytelės. Daugiausia rasta 15,5 × 16 cm, 16 × 16 cm ir 17 × 18 cm dydžio bei 3 – 5 cm storio plytelių. Retesnės buvo 10 × 10 × 3,5 cm ir 11,5 × 12 × 4,5 cm dydžio. Storesnių plytelių briaunos kartais į apačią nusklembtos. Visos šios plytelės be glazūros žymių.

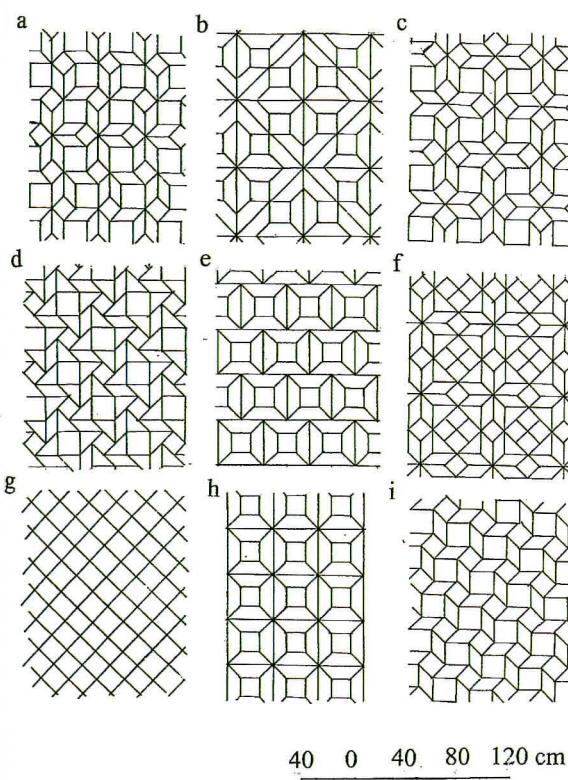
Virš antrojo aukšto skliauto griuvenų buvo suskilusių natūralaus akmens grindų plokščių. Naudotos



12. Keraminės įvairiafigūrės glazūruotos grindų plytelės.

keturkampės, tamsiai pilkos ir rusvos spalvos, šlifuotu paviršiumi iki 45 × 45 cm dydžio ir 4–5 cm storio plokštės. Plokščių medžiaga – klintys. Kai kurių plokščių nuolaužų viena kraštinė ovalinė. Iš to galima spręsti, kad plokštės klotos pagal tam tikrą piešinį, o grindys buvo dekoratyvios. Nėra abejonės, kad trečiojo aukšto kampinė salė buvo iškloti tokiomis plokštėmis.

Atskira griuvenose rastų keraminių plytelių rūsis – plytelės su glazūruotu paviršiumi. Tokios plytelės randamos pavienės arba didesniais kiekiais suverstos į duobes išorės kieme rekonstruojant rūmų patalpas.



13. Valdovų rūmų teritorijoje rastų keraminių glazūruotų plytelėų komponavimo būdai.

Nesuardytų grindų ruožų su glazūruotomis plytelėmis nerasta. Valdovų rūmuose glazūruotos grindų plytelės daugiausia turėjo būti naudojamos gotikos periodu pietų korpuose ir rytų korpuso pietinėje dalyje. Tačiau XVI a. I p. ir XVI a. vid. dalis patalpų taip pat galėjo turėti glazūruotų plytelų grindis. Vadinas, atkuriant Valdovų rūmus, glazūruotų keraminių plytelų grindis būtų galima įrengti ir vienoje kitoje renesansinėje salėje. Analogu galima laikyti Krokuvos Vaveli: šiai piliai „1544 m. buvo nupirkta 35 000 grindų plytelų, kurios buvusios 5 spalvų“<sup>44</sup>. Paskaičiuota, kad Vilniaus Valdovų rūmų vienai salei išgriesti reikėtų apie 4000–5000 plytelius.

Po 1610 m. gaisro rūmų remonto metu, matyt, grindims naudotos, be kitų medžiagų, jau neglazūruotos keraminės plytelės. Kaip minėta, jų nesuardytų fragmentų rasta rūmų rytų korpuso pirmajame aukšte (po buvusiomis A. Šliosbergo namo pirmojo aukšto grindimis) ir kampinėje rūsio „C“ patalpoje. Neatmestina galimybė, kad ir po 1610 m. gaisro kai kuriose patalpose galėjo būti likusios glazūruotų plytelų grindys.

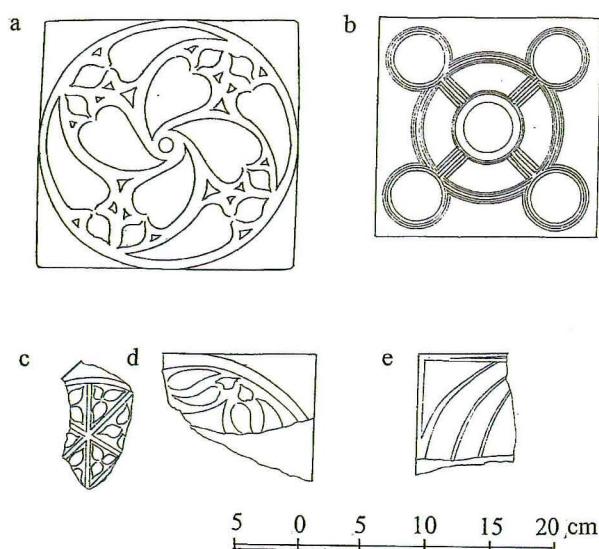
Varšuvos pilies rūmuose 1569–1570 m. grindys kai kuriose patalpose buvo daromos iš ažuolo trinkelių, o labiau reprezentacinėse patalpose – dengiamos raudono audinio<sup>45</sup>. Varšuvos pilyje 1598–1619 m. rekonstrukcijos metu Pasiuntinių salės (*Izba poselska*) grindys išklotos keraminėmis plytų spalvos plytelėmis<sup>46</sup>, o daugumoje karaliaus apartamentų grindims naudotos įvairiaspalvės

marmuro plytelės<sup>47</sup>. Panašias grindis galėjo turėti ir dalis Valdovų rūmų patalpų po XVII a. pirmosios pusės rekonstrukcijų.

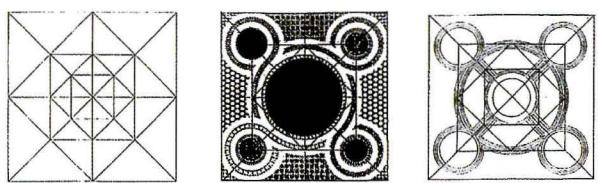
Mūsų Valdovų rūmų grindų keraminės plytelės yra šių formų: kvadratinės arba artimos kvadratui, trikampės, lygiagretainio formos, trapecinės (arba stačiakampio, kai viename jo šone iš galų padarytos 45° kampu nuopjovos, formos). Nerasta šešiakampių plytelų, kurių dvi šoninės lygiagrečios kraštines būtų kur kas ilgesnės už kitas keturias kraštines. Tokios plytelės literatūroje vadinamos „audėjų šaudyklės pavidalo“ plytelėmis. Jos naudotos Varšuvos pilies Pasiuntinių salės grindims, taip pat Vokietijos, Nyderlandų, Normandijos, Anglijos, Italijos, Ispanijos rezidencijose ir bažnyčiose, Radvilų statytoje Miro pilyje<sup>48</sup>. Tiesa, sudėjus mūsų Vilniaus pilies rūmų dvi trapecinio plano plytelės ilgosiomis kraštinėmis vieną prie kitos, gaunamas panašus darinys į „audėjų šaudyklės pavidalo“ šešiakampes plytelės. Pas mus nerasta ir apskritų ar ovalinių plytelų, taip pat plytelų su īgaubtomis kraštinėmis, nors jų pasitaiko kitų šalių objektuose.

Valdovų rūmų keraminių glazūruotų kvadratininių plytelų kraštinių matmenys labai įvairūs: nuo 10,3 cm iki 21,5 cm, o storis nuo 2,0 cm iki 6,5 cm (11 pav.). Trapecinių plytelų ilgosios kraštinės siekia 31,8–35,0 cm, plotis 9,8–10,3 cm, storis – apie 2,8 cm. Lygiagretainio formos plytelės yra kelių dydžių: didžiųjų ilgis – apie 28,5 cm, plotis – 9,3–11,3 cm, storis – 4,0 cm. Rombo formos plytelės ilgis – apie 20,3 cm, plotis – 8,1–9,0 cm, storis – apie 2,4–2,8 cm. Trikampės plytelės yra stataus su dviejų lygiais šonais trikampio formos, jų vertikaliosios kraštines yra nuo 13,5 cm iki 15,8 cm ilgio, storis – 2,6–3,3 cm (12 pav.).

Didžioji keraminių glazūruotų plytelų dalis turi nusklebtas kraštines. Tarp plytelų su nusklebtomis kraštinėmis buvo paliekamos 5–7 mm pločio siūlės. Dėl plytelų kraštinių nusklembimo siūlės savo skerspjūvyje būdavo trapecijos formos. Jos buvo formuojamos iš kalkių skiedinių.



14. Keraminės glazūruotos Valdovų rūmų grindų plytelės su reljefiniu ornamentu.



15. Grindų plytelės su 5 iškiliais apskritimais paviršiaus ornamento kompozicijos palyginimas su Santa Maria Cosmedina bažnyčios grindų panašia ornamentinė kompozicija.

Mūsų keraminių plytelų glazūros spalvos: geltona, ruda, žalia (neretai samanų ar žalsvai rudo atspalvio). Pasitaiko mėlyna ir balta glazūra, taip pat bespalve glazūra padengtų plytelų. Plytelų viršuje glazūra dažniausiai esti labai nuvaikščiota.

Nekyla abejonių, kad ir Vilniaus žemutinės pilies rūmuose iš keraminių glazūruotų įvairiafigūrių plytelų buvo sudaromi puošnūs raštai, primenantys kilimo dangą. Galima klausti, kokie tie raštai buvo ir kur galima rasti jiems analogų. Lietuvoje jų nėra išlikę, todėl atsakymu ieškota literatūroje ir ypač mokslinių tiriamųjų ekspedicijų į Vidurio Europos šalių ir Italijos rezidencijas metu. Nustatyta, kad pas mus randamos figūrinės grindų plytelės (kvadratinės, trikampės, trapecinės, lygiagretainio formos) iš tiesų turi atitikmenų aplankytose rezidencijose, rotušėse, bažnyčiose. Vokietijoje tokį analogą rasta Luneburgo rotušėje, Heidelbergo, Lancuto, Miuncheno rezidencijose, Italijoje – Padujoje ir Piazenzoje, Lenkijoje buv. Ordino pilyse – Malborke, Kvidzyne, Varmijos Lizbarke. Studijuoti plytelų komponavimo pavyzdžiai, parengta ataskaita apie tose šalyse matytas plytelės.

Remiantis ekspedicijose matytais pavyzdžiais, iš mūsų Valdovų rūmų griuvenose rastų grindų plytelų buvo sudaryta kelionika jų komponavimo variantų (13 pav.).

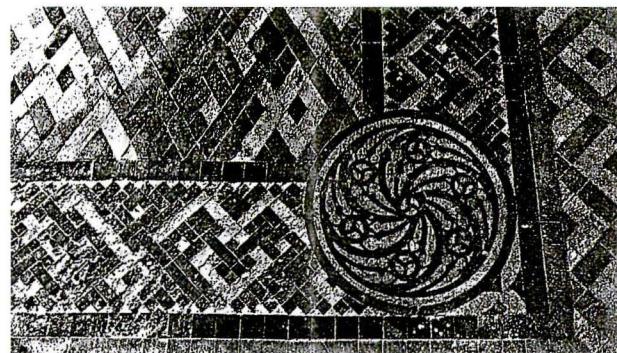
Galima prielaida, kad Valdovų rūmuose gotikos bei renesanso laikotarpiu grindims iрengti buvo kviečiami užsienio šalių meistrai: iš vokiškų miestų, Ordino valstybės ar Italijos miestų. Reikia pasakyti, kad Lenkijos Krokuvos Vavelio bei neseniai atstatyto Varšuvos pilies rezidencijose dažniausiai iрengtos naujoviškos grindys, naudojant marmurą, parketlentes.

Jau anksčiau kalbėta apie grindų keraminės plytelės su reljefiniais ornamentais kitose šalyse. Minėta, kad jų buvo rasta ir Vilniaus katedros požemiuose. Tiriant Valdovų rūmų teritoriją, taip pat rasta keletas keraminių glazūruotų grindų plytelų su reljefiniu ornamentu<sup>49</sup>. Pagal vieną nuolaužą rekonstruota kvadratinė plytelė turėjo būti 17x17x2,6 cm dydžio su nusklembtais kraštais (14-b pav.). Plytelės viršuje dekorą sudaro penki iškilūs apskritimai: keturi plytelės kampuose ir vienas centre. Vidurinį apskritimą su kampiniais jungia sugrupuotos po tris iškilių juostelės, be to, kampinius apskritimus papildomai susieja didesnio skersmens apskritimo, suformuoto iš dviejų lenktų juostelių, kreivė. Keturi kampinai ir vidurinis apskritimas virš plytelės paviršiaus iškilę iki 3–3,5 mm. Plytelės

paviršius buvo dengtas žalsva glazūra. Idomu, kad kelių kitų rastų plytelų nuolaužų kampinis ir vidurinis apskritimai yra labai nutrinti, telikę tik 0,5–1,0 mm aukščio. Vadinas, šios plytelės neabejotinai yra buvusios grindyse ir jomis vaikščiota netrumpą laiką.

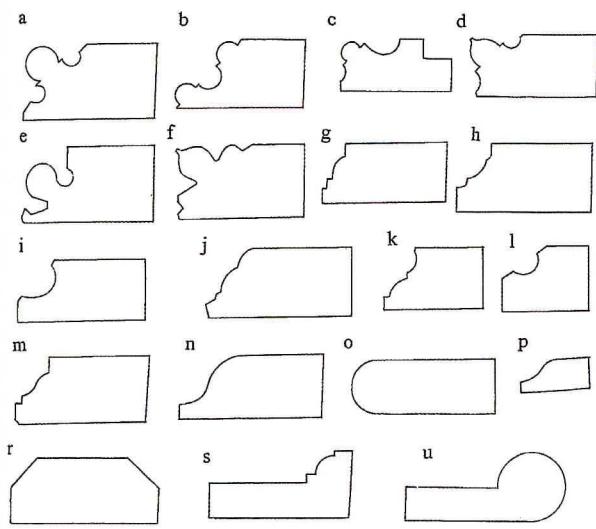
Idomu, kad šios plytelės apskritimai komponuoti gana tiksliai laikantis vadinamojo kvadrato dalijimo lygiomis dalimis principo. Rolfas Wihrs pateikia panašaus grindų kvadrato dalijimo pavyzdžių<sup>50</sup>. Vienas jų vadinamas paprastuoju dalijimu ir paimtas iš Santa Maria Cosmedine Romoje bažnyčios grindų (15 pav.). Jo komponavimas atitinka mūsų pilyje rastos plytelės ornamentų komponavimą. Santa Maria Cosmedine bažnyčios grindys iрengtos 1119–1124 m.

Su penkiu iškiliu apskritimų ornamentu keraminė plytelė 1958 m. Žemutinės pilies teritorijoje buvo rasta mūrinio pastato, stovėjusio į šiaurės rytus nuo senosios Šv. Onos bažnyčios, liekanų viduryje<sup>51</sup>. Plytelės matmenys – 17 x 17 x 2,5 cm, jos paviršius taip pat dengtas žalia glazūra. Archeologas A. Tautavičius tuo metu spėjo, kad „tokiomis plytelėmis buvo puošiamos pastato sienos“. Dabar rasti jos atitikmenys Valdovų rūmų griuvenose liudyti, kad ir ten šios rūšies plytelės naudotos grindimis.



16. Grindų fragmentas su žuvies pūslės gotikiniu ornamento Liubeko pilies vienuolyne (iš kn. Rolt Wihr. Fußböden. – München, 1985).

Valdovų rūmų griuvenose taip pat rasta kelių plytelų su žuvies pūslės ornamentu nuolaužų (14-a, c, d pav.). Plytelės su šiuo ornamentu anksčiau rasta ir katedros požemiuų griuvenose<sup>52</sup>. Toks ornamentas būdingas vėlyvosios (liepsnotosios) gotikos laikotarpiui. Užsienyje XV – XVI a. žuvies pūslės ornamentas plačiai naudotas langų masverkuose, bažnyčių pagrindinių fasadų centriniuose languose – rožėse, interjerų dekore. Kol kas nėra duomenų, ar žuvies pūslės ornamentas taikytas Lietuvoje gotikiniams fasadams puošti. Tačiau akivaizdu, kad šis ornamentas puošė Vilniaus katedros ir Valdovų rūmų grindis ar net sienų paviršius. Valdovų rūmų griuvenose viena kvadratinė grindų plytelė rasta bemaž sveika, nuskilęs tik vienas kampus (17,9x18,2x3,5 cm). Joje žuvies pūslės ornamentas nėra iškilęs virš bendro plytelės paviršiaus. Ši ornamentą formuoja iškilių nestorų kreivų juostelių tinklas, sudarydamas plytelės paviršiuje lengvą, paryškinantį besisukančią žuvies pūslės ornamentų dinamiką, tinklą (14-a pav.).



17. Valdovų rūmų teritorijoje rastos angokraščių apdailos keraminės plytos.

Ekspedicijų po Europos šalių rezidencijas metu grindų plyteliai su žuvies pūslės ornamentika nepavyko aptikti. Vis dėlto literatūroje esama analogiško pavyzdžio. Vokietijoje Liubeko miesto pilies vienuolyno grindyse išlikusi grindų mozaika iš daugiaspalvių neglazūruotų plyteliai su gipso inkrustacijomis, kur yra ir žuvies pūslės velyvosios gotikos ornamentas (16 pav.). Jis labai panašus į rastos Vilniaus pilyje plytelės ornamentą. Vokiečiai šias Liubeko pilies vienuolyno grindis datuoja XVI a.<sup>53</sup> Vadinas, ir Vilniaus pilyje Valdovų rūmų griuvenose rastos plytelės su žuvies pūslės ornamentika galėjo būti grindyse paklotos XV a. pabaigoje ar XVI a. pirmojoje pusėje.

Plytelės su reljefiniu ornamentu dažniausiai buvo klojamos kartu su lygaus paviršiaus plytelėmis, sudaromi įvairūs jų deriniai. Akivaizdu, kad Valdovų rūmų grindys savo puošnumu, raštų įvairumu nenusileido kitų Europos rezidencijų grindimams. Reikia pasakyti, kad 13 pav. téra pateiktos plyteliai lygais paviršiais komponavimo schemas. Dar nebandyta sukurti grindų piešinio variantų su reljefiniu plyteliai ornamentu. Taip pat neparengti grindų iš spalvotų glazūruotų plyteliai komponavimo variantai, derinant jų spalvas.

Grindų piešinį teks derinti prie lubų. Jি bus paprasčiau parinkti rytų korpuso patalpose su skliautinėmis perdangomis. Daugiau pastangų teks padėti, derinant grindų piešinį prie kesoninių ar sijinių lubų renesansinėse ar barokinėse patalpose.

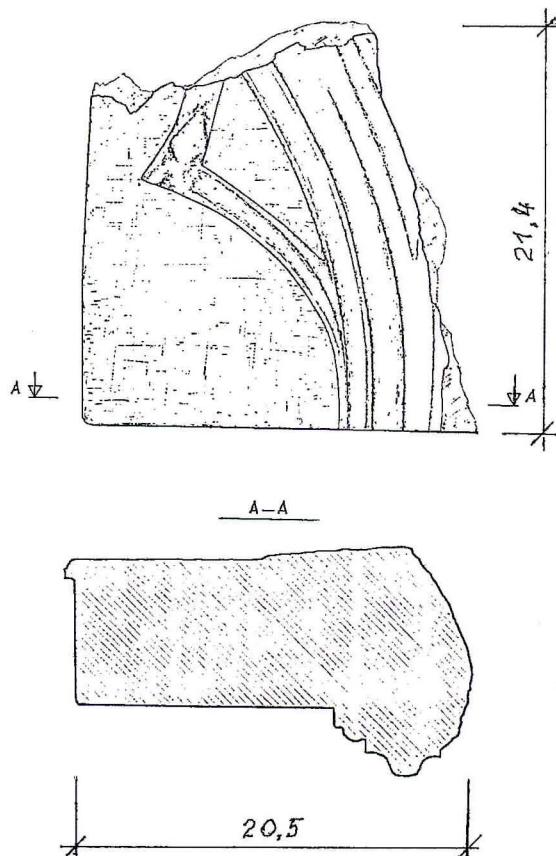
Valdovų rūmuose rasta detalių (dažniausiai jų nuolaužų), kurios buvo naudotos durų ir langų angoms papuošti. Vienos jų atspindi dar gotiką (keraminės plytos), kitos – renesansą. Pastarosios pagamintos iš konglomerato, smiltainio, marmuro.

Keraminės plynų profiliai pateikti 17 pav. Jų rasta devyniolika rūsių. Paprasčiausias profilis, būdingas Lietuvos ankstyvajai gotikai, – tai istrižai nupjautos plynos kampas (17-r pav.). Valdovų rūmų keraminės plynų profiliai dažnai tapatūs plynų profiliams, aptinkamiems

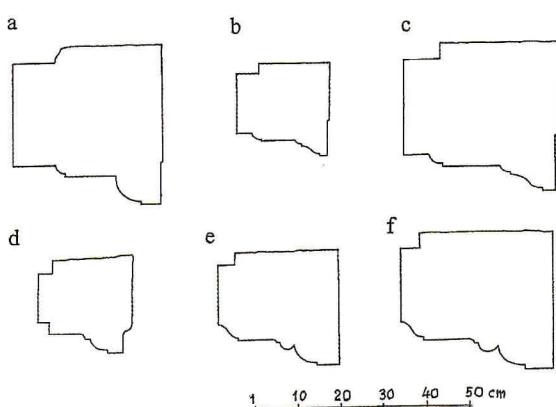
kitose Žemutinės pilies vietose. Archeologas A. Tautavičius, 1956 – 1960 m. tyrinėjės šiaurinės papédės Žemutinėje pilyje teritoriją, teigė, kad šioje vietoje „XV – XVI a. mūriniai pastatų sienų bei durų ir langų papuošimui buvo naudojama daugiau kaip 20 figūriniai plynų rūšių“<sup>54</sup>. Ir iš tiesų A. Tautavičiaus publikacijoje pateikti plynų profiliai beveik analogiški Valdovų rūmų teritorijoje rastų keraminių plynų profiliams<sup>55</sup>. Kai kurios profiliinės plynos į Valdovų rūmų teritoriją galėjo patekti iš Žemutinėje pilyje buvusios Šv. Onos – Šv. Barboros bažnyčios statybos, nes 17 pav. indeksu s pažymėta plynė turi analogą, rastą tos bažnyčios griuveniuose<sup>56</sup>. Vilniaus arkikatedros požemiuose taip pat rasta gotikos Vilniaus katedros angokraščius ar sienos paviršių puošusių analogiškų keraminių profiliinių plynų<sup>57</sup>.

Ypač gausiai profiliuotos keraminės plynos buvo naudojamos velyvosios gotikos pastatų perspektiviniuose langų ir portalų angokraščiuose. Prie Lietuvos velyvajai gotikai būdingų profiliinių plynų reikštę priskirti Valdovų rūmų griuveniuose rastų plynus, 17 pav. pažymėtų indeksais a, b, c, d, e ir f, profilius. Šių plynų profiliams labai artimų ar net tapačių profilių esama velyvojoje gotikoje statytose Vilniaus bernardinų ir Šv. Onos bažnyčiose, Kaune gyvenamuosiuose namuose Vilniaus g. 6 ir Rotušės aikštėje<sup>58</sup>.

Rūmų pietų korpuso „R“ patalpos pietinės sienos išorėje (2 pav.) griuvenose rastos dviejų keraminių detalų nuolaužos, kurių viena pavaizduota 18 pav. Ši detalė turi



18. Gotikinės keraminės durų angokraščio detalės nuolauža.



19. Natūralaus akmens detalių, tinkamų panaudoti interjerų portalams, profiliai.

gotikos žymių, ji galėjo būti įmontuota portalo viršutinėje dalyje. Šios detalės ornamentika skiriasi nuo Krokuvos Vaveliye pirmo ir antro aukšto langų apvadų ar portalų ornamentikos: ten jau akivaizdus renesanso ir gotikos dekoro elementų derinys.

Gotikos laikotarpiu iš užsienio į Lietuvą smiltainis, matyt, dar nebuvo įvežamas. Mūsų protėviai šiuo atveju elgesi išradingai ir praktiškai: portalo virš sąramos esančių nemažos apimties architektūrinį elementą (timpaną) montavo iš vietinės medžiagos – degto molio detalų.

19 pav. pavaizduoti natūralaus akmens detalių, tinkamų panaudoti atkuriamu Valdovų rūmų interjerų portalams, profiliai. Detalės su 19-a, b, d profiliais buvo pagamintos iš vietinės medžiagos – konglomerato; jos rūmų apdailai naudotos XVI a. I pusėje ir viduryje. Detalė su profiliu 19-e pagaminta iš švediško smiltainio, kuris į Lietuvą pradėtas vežti Vazų dinastijos valdymo metais. Matyt, šis profilis naudotas langams ar portalams aprėminti po 1610 m. gaisro. Šios detalės profiliavimas sudėtingesnis: kulnelis, net du skirtingu dydžiu pusveleniai, lentynėlė. Akivaizdu, kad čia jau ankstyvojo baroko žymės. Detalės su profiliu 19-a fasadinis plotis 35 cm; jų rasta keletas. Dėl savo didelio pločio jos fasadų langų apvadams nenaudotos, bet gali būti tinkamos didesnių salių portalų apvadams. 19 pav. indeksais c ir f pažymėti profiliai yra išvestiniai iš b ir e profilių: abu profiliai padidinti iki portalų fasadinio 35 cm pločio. 19-c profilis turi renesansui būdingas žymes, todėl gali būti naudojamas renesansinių salių portalams, o 19-f profilis – ankstyvojo baroko salių portalams.

Šiame straipsnyje neaptariami profiliai iš marmuro, kurių keletas buvo surasta tyrimų metu. Jie taip pat turėjo būti naudojami jau po 1610 m. gaisro barokinės rekonstrukcijos metu.

Mūsų Valdovų rūmai statyti žemoje vietoje, ties Vilnios upės delta, todėl įvairių perstatymų ir remontų metu griuvenos buvo išpilamos rūmų aplinkoje, siekiant pakelti žemės lygi. Dalį griuvenų paskleisdavo rūsiuose, nes taip norėta juos apsaugoti nuo negiliai esančio gruntinio vandens. Rūmų perstatymų metu būdavo ardomos nebetinkamos naudoti krosnys, židiniai. Nemažai jų nuolaužų su griuvenomis patekdavo į rūmų aplinką ir rūsius.

Šiame straipsnyje neminimi labai reikšmingi Valdovų rūmų interjerų apipavidalinimo elementai – krosnių kokliai, židinių aprėminimo detalės, nors jų rasta gana daug. Šiuos radinius studijuoja archeologas dr. Gintautas Rackevičius ir architektė Rasa Abramauskienė. Jau parengtos rūmų interjerus puošusių keliolikos krosnių rekonstrukcijos. Taip pat bandoma parengti daugiau nei 10 renesanso ir ankstyvojo baroko rūmų interjeruose buvusių židinių rekonstrukciją. Apie šias rekonstrukcijas ateityje, be abejo, parašys patys jų autorai.

Reikia priminti, kad Krokuvos Vavelio rūmai yra ant aukštos kalvos, todėl ten remontuojamą patalpą griuvenos buvo išvežamos toliau nuo Vavelio kalvos; jų vieta dar nežinoma. Todėl Vavelio rūmų XVI a. interjeruose buvo sumontuotos iš Podhorcų dvaro rūmų (Ukraina) atvežtos XVIII a. krosnys.

Mūsų rūmų kokliais, židinių detalėmis bei kitais anksčiau minėtais radiniais domisi užsienio šalių specialistai. Matydami Valdovų rūmų radinių gausą, jie pritaria mūsų specialistų teiginiams, kad iš jų galime tikroviškai atkurti vėlyvosios gotikos, renesanso ir ankstyvojo baroko interjerų architektūros pagrindinius elementus.

Europos šalių senose rezidencijose nelengva net ir minimalią šiuolaikinę inžinerinę įrangą talpinti istoriškų meniškai suformuotų interjerų sienų ar lubų paviršiuose. Mūsų Valdovų rūmuose sienos daugiausia tuščiavidurės, todėl šiuolaikiniai inžineriniai tinklai talpinami sienų tuustumose. Šiuo atveju tuščiavidurės sienos turi privalumų.

Sparčiai artėja Valdovų rūmų atidarymo šventė. Tai 2009 m. liepos 6 d. Ekspedicijų po Europos šalis metu supratome, kad kokybiškam interjerų atkūrimui reikia nemažai laiko, išsamesnių istorinių ir menotyrinių studijų. Reikia didesnio išsiautimo į rūmų patalpų būsimą paskirtį, todėl interjerų galutinio meninio užbaigimo darbai turėtų testis dar ne vieną dešimtmetį ir po 2009 metų.

Geras mūsų kaimynų pavyzdys: Krokuvos Vavelio karališkosios pilies autentiškas, dar nesugriautas sienas lenkai iš austrių kariškių atsiémė 1905 metais (nors interjerai buvo sunaikinti). Jie jau 100 metų neskubėdami tobulina savają karališkąją rezidenciją, nors turi didesnę rezidencijų priežiūros ir atkūrimo patirtį, daugiau šioje srityje dirbusių specialistų negu mes.

## Authentic Elements and Analogues in the Interiors of the Grand Duke's Palace

### Summary

Less than three years remain until the opening of the Grand Dukes' Palace of Vilnius Lower Castle. One can already see the front view of the palace in life. At present interiors of the palace are being designed; some items of their equipping are still being in the stage of discussions.

The interiors of the Grand Dukes' Palace shall reflect the late Gothic, Renaissance and the early Baroque, i. e. the period from the commencement building the palace at the end of the 15th cent. up to the declension of its residential functions after the war with Moscow in the middle of the 17th cent. The main architectural elements of historical interiors are ceilings, wall finish, trimming of the edges of openings, floor finish, fireplaces, stoves.

Investigations on the territory of the Grand Dukes' Palace for 19 years made it possible to accumulate a large quantity of findings suitable to be used for the palace interiors. In reconstructing the palace the utmost is being done to base the work on these findings.

The article deals with the character of the vaults of the late Gothic, with nervure bricks, Renaissance and the early Baroque caisson and beem floors, elements of flooring, gauged bricks used for edging openings. Possibilities of using the findings in the interiors of the palace under reconstruction are being discussed in the article.

In recent years the author of the article took part in four scientific research expeditions to the Middle European countries where he had the opportunity to get more knowledge concerning the equipping of historical interiors of royal residences of those countries. The article touches upon the comparative material collected during the expeditions.

<sup>1</sup> Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. T. 1: 1988 metų tyrimai. – Vilnius, 1989; T. 2: 1989 metų tyrimai. – Vilnius, 1991; T. 3: 1990–1993 metų tyrimai. – Vilnius, 1995; T. 4: 1994–1995 metų tyrimai. – Vilnius 1999; T. 5: 1996–1998 metų tyrimai. – Vilnius 2003.

<sup>2</sup> Napaleonas **Kitkauskas**. Žemutinės pilies Valdovų rūmų architektūros atkūrimo prielaidos. – LKMA Metraštis. T. 13. – Vilnius, 1996. – P. 373–411; Napaleonas **Kitkauskas**. Vilniaus pilies didžiajų kunigaikščių rūmų atkūrimo tikslungumas // Statyba ir architektūra. 2001. Nr. 10. – P. 6–8; Nr. 11. – P. 49–51.

<sup>3</sup> Napaleonas **Kitkauskas**. Vilniaus Žemutinės pilies rezidencinių rūmų fasadų architektūrinės detalių. – LKMA Metraštis. T. 27. – Vilnius, 2005. – P. 285–314.

<sup>4</sup> Tomasz **Torbush**. Die Untere Burg zu Wilna (Vilnius) und ihre möglichen Vorbilder. – Castella maris Baltici. T. 6. – Vilnius, 2004. – P. 206.

<sup>5</sup> Rosza **Feuer-Tóth**. Renaissancebaukunst in Ungarn. – Budapest, 1981.

<sup>6</sup> Josef **Janček**. Das alte Prag. – Leipzig, 1980.

<sup>7</sup> Штефан **Голчик**, Татьяна **Штеваничова**. Братиславский град. – Братислава, 1982.

<sup>8</sup> Jerzy **Lilejko**. Zamek królewski w Warszawie. – Warszawa, 1986.

<sup>9</sup> Birutė Rūta **Vitkauskienė**. XVI – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai istoriniuose šaltiniuose. – Kn.: Vilniaus Žemutinė pilis XIV – XIX a. pradžioje. 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos. – Vilnius, 2006. – P. 138.

<sup>10</sup> Francesco **Olmo**. Relatione del Regno di Polonia del sig. Gio: Francesco Olmo dettore scritta l'anno MDCXXIII.

<sup>11</sup> B. R. **Vitkauskienė**. XVI – XVIII a...., p. 127.

<sup>12</sup> Ten pat, p. 141.

<sup>13</sup> Ezebiej **Lopaciński**, Archiwalia do historji sztuki Wilna. – Prace i materiały sprawozdawcze sekcji historii sztuki. T. 3: 1938–1939. – P. 49–107.

<sup>14</sup> Atkurtuose Valdovų rūmuose bus iki 30 patalpu, kuriose būtų tikslingo sukurti vėlyvąja gotiką, renesansą ir ankstyvąjį baroką iliustruojančius interjerus.

<sup>15</sup> Alfred **Majewski**. Wawel. – 1993.

<sup>16</sup> Restytucja zamku królewskiego w Warszawie. Pod redakcją Tadeusza Polaka. Warszawa, 2001. – P. 81–84.

<sup>17</sup> B. R. **Vitkauskienė**. XVI – XVIII a...., p. 120–121.

<sup>18</sup> Ten pat, p. 143.

<sup>19</sup> Ludwig **Kołkowski**. Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548. – Lwów, 1913. – P. 301–320.

<sup>20</sup> N. **Kitkauskas**. Žemutinės pilies..., p. 391.

<sup>21</sup> Patricia **Waddy**. Seventeenth-Century Roman Palaces. – New York, 1990. – P. 5.

<sup>22</sup> Z. **Mączeński**. Elementy...

<sup>23</sup> Napaleonas **Kitkauskas**. Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra. – Vilnius, 1989. – P. 66–67.

<sup>24</sup> Олег **Трусов**. Памятники монументального зодчества Белоруссии XI – XVII вв. – Минск, 1988.

<sup>25</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys..., p. 195.

<sup>26</sup> O. **Трусов**. Памятники...

<sup>27</sup> Vytautas **Levandauskas**, Dalia **Zareckienė**. Profilinės plytos Lietuvos gotikoje. – Statyba ir architektūra. – Vilnius, 1973.

<sup>28</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys..., p. 136.

<sup>29</sup> Vytautas **Levandauskas**, Stasys **Mikulionis**. Trakų pilių sienu medžiagos ir mūrijimo technika. – Architektūros paminklai. T. 3. – Vilnius, 1975. – P. 126.

<sup>30</sup> Ten pat.

<sup>31</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys..., p. 136.

<sup>32</sup> Jerzy **Frycz**. Architektura zamków krzyżackich // Sztuka Pobrzeża Bałtyku. – Warszawa, 1978. – P. 40.

<sup>33</sup> Macej **Małachowicz**. Ceramika budowlana średniowiecznego Wrocławia. – Wschodnia strefa Starego Miasta we Wrocławiu w XII – XIV wieku. – Wrocław, 2005. – P. 117.

<sup>34</sup> M. **Małachowicz**. Ceramika budowlana..., p. 119.

<sup>35</sup> Jean-Marie de **Pérouse**, Robert **Polidori**. Châteaux of the Loire Valley. – Paris, 1977.

<sup>36</sup> Николай **Воронин**. Древнее Гродно – Москва, 1954. – С. 97; Павел **Раппопорт**. Строительное производство Древней Руси X – XII вв. – Санкт-Петербург, 1994. – С. 51.

<sup>37</sup> Н. **Воронину** Древнее Гродно..., с. 97.

<sup>38</sup> Sztuka Polska przedromańska i romańska do schyłku XII wieku. T. 1. Pod redakcją Michała Walickiego. – Warszawa, 1968. – P. 243–245.

<sup>39</sup> Rolt **Wihr**. Fußböden. Stein, Mosaik, Keramik, Estrich, Geschichte, Herstellung, Restaurierung. – München, 1985. – S. 96. III. 89.

<sup>40</sup> Z. **Mączeński**. Elementy...

<sup>41</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys..., p. 101–114.

<sup>42</sup> Ten pat, p. 108–119.

<sup>43</sup> Vilniaus žemutinės... T. 1, p. 66–67.

<sup>44</sup> Vilniaus žemutinės... T. 3, p. 64.

<sup>45</sup> J. **Lilejko**. Zamek..., p. 40.

<sup>46</sup> Ten pat, p. 73.

<sup>47</sup> Ten pat, p. 76–77.

<sup>48</sup> Alun **Graves**. Tiles and Tilework of Europe, – New York, 2002. – P. 39, 49, 53; R. **Wihr**. Fußböden, S. 106, 111, 148; Алег **Трусаў**. Манументальне дойлідства Беларусі XI – XVIII стагоддзяў. – Мінск, 2001. – С. 67.

<sup>49</sup> Šiame straipsnyje nenagrindamos Valdovų rūmų teritorijoje rastos sienu apdailos plytelės.

<sup>50</sup> R. **Wihr**. Fußböden, S. 168–172.

<sup>51</sup> Adolfas **Tautavičius**. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasiinėjimai. – Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. – Vilnius, 1960. – P. 19.

<sup>52</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys, p. 108, 111.

<sup>53</sup> R. **Wihr**. Fußböden... S. 102.

<sup>54</sup> A. **Tautavičius**. Vilniaus pilies..., p. 32.

<sup>55</sup> Ten pat, p. 32–33.

<sup>56</sup> Ten pat, p. 33, lent. 47-4

<sup>57</sup> N. **Kitkauskas**. Vilniaus pilys..., pav. 132.

<sup>58</sup> V. **Levandauskas**, D. **Zareckienė**. Profilinės plytos...